

**МИХАЙЛО ДРАГОМАНОВ І ТАРАС ШЕВЧЕНКО:
УКРАЇНЬСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ**

Холоша Т. О.

*завсектору унікальної книги, архіву
та друкованих матеріалів відділу фондів
Національний музей Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Оцінка М. Драгомановим постаті українського поета постійно еволюціонувала в залежності від глибини пізнання й розуміння його літературної спадщини. Шевченко для вченого був не стільки предметом академічних студій, як, насамперед, вагомим фактором у суспільно-політичній боротьбі та громадським житті України [4, с. 150]. Він один із перших зміг послідовно простежити весь творчий шлях Тараса Шевченка в широкому історико-культурному контексті України, Російської імперії та Європи, його концептуальні думки мали важливе наукове значення, оскільки в 2 пол. XIX ст. на Заході панували досить поверхові уявлення про багатовіковий розвиток української культури [8, с. 94].

Перше знайомство Драгоманова з творами Шевченка припадає ще на період навчання в Полтавській гімназії, де юнак мав можливість читати безцензурні поеми «Кавказ» і комедію «Сон», що поширювалися в списках серед гімназистів.

Етапним моментом у формуванні громадсько-політичних поглядів молодого Михайла був його виступ над труною поета під час перепоховання в Києві в травні 1861 р. Він пізніше згадував, що його промова була однією з найрадикальніших: «Кожний, хто йде служити народу, тим самим надіває на себе терновий вінець». (Ця фраза стала для Драгоманова своєрідним життєвим девізом). Промовець також закликав громаду «шанувати своїх великих людей та не давати їх на муки, поки вони живі» [7, с. 36].

У 1876 р. М. Драгоманов виїхав за кордон представляти інтереси Старої громади в Західній Європі. Прибувши до Відня, а потім до Женеви, публіцист опинився в суперечливому становищі амбасадора української інтелігенції в Європі та політичного вигнанця російського самодержавства. Своє майбутнє він окреслював так: «Кораблі мої спалені, і доки в Росії не буде конституції, я не повернусь. Тут же я не для того, щоб мовчати і ховатися» [8, с. 86].

Розробивши план літературно-політичної роботи, Михайло визначив такі завдання: 1) дати якнайбільше матеріалів для вивчення України і її народу, його культурних здобутків і прагнення до свободи й рівності; 2) цим матеріалом та викладом західноєвропейських ліберальних і соціально-демократичних ідей сприяти створенню в українських землях Росії й Австрії політичних гуртків, які б взялися за звільнення народу: культурне, політичне й соціальне. Принциповим також було для вченого писати не лише українською, а й іншими мовами, щоб поширювати в світі інформацію про Україну [8, с. 87].

У Женеві М. Драгоманов заснував Українську вільну друкарню, де видавалися наукові й художні книги, популярні брошури, періодичні видання різними мовами, а головне – налагодив випуск збірок і журналу «Громада» – першого вільного українського безцензурного видання. Важливо, що «Громада» формувалася не як локально-національне замкнене видання, а навпаки, як відкритий до співробітництва з міжнародним суспільно-культурним позитивним досвідом орган [8, с. 88].

Подаючи «широку й багатогранну характеристику українського народу від давнини до сучасності з його політично-соціальними й національно-культурними ідеалами та змаганнями над їх здійсненням», Драгоманов не моделював абстракцій та умовиводів «грядущего рая» народу в майбутньому [8, с. 88]. У публіцистичних працях вчений визнавав пріоритет «прав і інтересів кожної суверенної особи й народу, підкреслюючи, що шляхи та засоби досягнення цього «раю» у кожного народу можуть бути різними – від політичних і парламентських до повстанських» [8, с. 88].

У багаточисленних розвідках про українську літературу Михайло Петрович розглядав проблеми обох частин України пов'язуючи з ідейно-тематичним спрямуванням Шевченкових творів. Поета він трактував «як найбільшого письменника, чий масштаб і значення виходять далеко за національні межі та який глибиною органічної народності не має собі аналогів у Європі» [6, с. 417]. Драгоманов активно популяризував творчість Тараса Шевченка, а також піклувався про належне вшанування його пам'яті та поглиблене дослідження його творчої спадщини. Відомі його статті «Святкування роковин Шевченка в «руському обществі» (1873), «Поминки Шевченка у Відні й Львові» (1875), «Війна з пам'яттю про Шевченка» (1882), «Т. Шевченко в чужій хаті його імені» та ін. Цікаво, що в праці «Література російська, великоруська, українська та галицька» (1873) публіцист, відзначаючи «живу мову», «живі типи» та поезію «життя і волі» Шевченка, вважав його романтичні твори (як і європейську романтику загалом) застарілими. Однак захоплювався набутками Кирило-Мефодіївського

братства, що порушили ряд надзвичайно важливих проблем задовго до появи петрашевців. «Гарячі думи київсько-українського кружка вилив у своїх монологах Шевченко», – писав М. Драгоманов. Але надійшли нові часи і Шевченкова ідеалізація козацьких часів вже не могла «володіти умами університетської молодіжі 60-х років» [6, с. 418].

Принципово важливого значення мають розвідки Драгоманова про Шевченка європейськими мовами. Безпосередньо постаті поета відведено кілька сторінок у нарисі «Український літературний рух в Росії і Галичині (1798–1872)», який опублікував італійський журнал «Rivista Europea» в 1873 р., а також зроблено його окремий відбиток. Творчість Тараса Шевченка поставив Драгоманов на чільне місце в написаній французькою мовою та виголошеній на міжнародному Літературному конгресі в Парижі 1878 р. доповіді «Українська література, проскрибована російським урядом». Автор знайомить із українською літературою та її національним генієм та закликає до її захисту від переслідувань і заборони з боку російського самодержавства. Глибоко й мудро скомпонувавши текст, доповідач безпосередньо апелював до Віктора Гюго, співголови літературного Конгресу. Та мусимо визнати, що драгоманівська «струнка система доказових аргументів не розтратила своєї актуальності» й сьогодні [3, с. 55]. Відразу після конгресу текст доповіді Драгоманова був перекладений німецькою, італійською, іспанською та сербською мовами.

Надзвичайно важливою є роль М. Драгоманова у виданні за кордоном творів Тараса Шевченка, особливо після проголошення в Російській імперії Емського указу. В 1878 р. в Женеві вийшов «Кобзар» із 19-ма безцензурними творами Шевченка, що поширювався нелегально. І. Франко пізніше згадував, що його поява було сенсацією в Галичині й Росії, де він поширювався тисячами, оскільки його можна було перевезти в кишені камізельки [6, с. 417]. У 1881 р. вийшов т. зв. празький «Кобзар» у 2-х т. із суто підцензурними творами та зі спогадами сучасників про поета. У 1882 р. в Женеві видано латинським шрифтом поему «Марія» («Марія Ісусова»), а в 1885 р. видав її у російському перекладі. У 1880-х рр. Михайло Петрович докладав надзусиль для друку повного видання творів Шевченка, однак без підтримки Старої громади, яка усунулась від справ через заборону женевських книг як російською, так і австрійською владою, йому це не вдалося. Він неодноразово звертався до земляків, закликав не забувати, що останні 20-30 років весь український рух тримався на кредиті віршів Шевченка, зокрема на «Сні» та «Кавказі», наголошував, що «...коли ви зречетесь до видання Пол[ітичних] П[ісень українського народу] і Кобзаря, то Ви de facto зрікаєтесь усякої ролі в пропаганді українства

як національно-політичного руху» [6, с. 417]. Однак справа повного видання не зрушила з місця. В 1890 р. в Женеві вийшла лише мініатюрна книжечка «Поезій Т. Гр. Шевченка, заборонених в Росії».

Знаковою в доробку М. Драгоманова є програмна наукова розвідка «Шевченко, українофіли й соціалізм» (1879), де автор гостро-полемічно виступає проти тодішніх культів Шевченка. «Лихо тільки, що досі ніхто не зважив докладно розсудити об тім, що таке справді Шевченко сам по собі й у свій час, а всі, хто брав писати про нього, передусім думали про себе, і кожний повертав Шевченка, як йому на той час було треба, та глядячи на те, перед ким говорилося про українського Кобзаря», – ці рядки потім відгукнуться в творчості українських футуристів, зокрема М. Семенка, та в працях І. Дзюби. Що ж до розвідки Драгоманова, то він, за висловом Л. Новиченка, б'ючи по культах Шевченка, часом болоче й несправедливо вражав і самого поета.

Популяризація М. Драгомановим серед європейської громадськості творчості Т. Шевченка мала надзвичайно важливе значення. Професор Г. Грабович вважає, що саме Драгоманову належить поворотна роль у процесі національного самоусвідомлення «з тими новими параметрами – секулярності, соборності й цілісного європоцентризму», які він закріплював в українській свідомості через спадщину Кобзаря. З Драгоманова почалася фундаментальна, цілеспрямована дискурсивність і діалоговість нової української культури, в якій головну увагу він віддав Шевченку [6, с. 420].

Література:

1. Драгоманов М. Українська література, проскрибована російським урядом. *Дивослово*. 2001. № 10. С. 56–62.
2. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм. Київ, 1914. 183 с.
3. Квіт С. Наш Драгоманов. *Дивослово*. 2001. № 10. С. 53–55.
4. Наливайко Д. Драгоманов – популяризатор Шевченка в Західній Європі. *Збірник праць 18-ї наукової шевченківської конференції*. Київ, 1971. С. 149–168.
5. Павлик М. Михайло Петрович Драгоманов 1841–1895. Єго юбілей, смерть, автобіографія і спис творів. Львів: Криниця, 1896. 479 с.
6. Смілянська В., Федченко П. Драгоманов Михайло Петрович. *Шевченківська енциклопедія* : в 6-ти т. Київ, 2012. Т. 2. С. 416–420.
7. Федченко П. М. Михайло Драгоманов. Київ: Дніпро, 1991. 362 с.
8. Федченко П. М. М. Драгоманов – видавець «Громади». *Штрихи до наукового портрета Михайла Драгоманова*: збірник наукових праць. Київ : Наукова думка, 1991. С. 84–99.